

ALTYAZI ÇEVİRİSİ

Yazar: A. Şirin OKYAYUZ

ANKARA-2025

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Altyazı Çevirisi

A. Şirin OKYAYUZ

Editör: Mümtaz KAYA

Yayına Hazırlayan: Celal DEMİREL

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Gamze Uçak

©Siyasal Kitabevi, Tüm Hakları Saklıdır.

1. Baskı: Ocak 2016, Ankara

2. Baskı: Mayıs 2025, Ankara

ISBN: 978-605-9221-14-6

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Vadi Grafik Ltd. Şti.

Sertifika No: 47479

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi

1420. Cad. No: 58 Ostim

Yenimahalle/ANKARA

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

ALTYAZI ÇEVİRİSİ

Yazar: A. Şirin OKYAYUZ

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	9
1.1 Görsel-işitsel ürünlerin çevirilerini şekillendiren gerçekler	15
1.2 Görsel-işitsel çeviri türleri	19
1.2.1 Eşgöstergebilimsel görsel-işitsel çeviri türleri	25
1.2.1.1 Dublaj Çevirisi.....	26
1.2.1.1.1 Dublaj çevirisinde eşleme	26
1.2.1.1.2 Dublaj çevirisi konusunda yapılan araştırmalar	28
1.2.1.1.3 Dublaj çevirisi sürecinin ayrıntıları	29
1.2.1.1.4 Dublaj çevirisi ve dil	30
1.2.1.2. Üst sesle (dış sesle) dublaj çevirisi	31
1.2.1.3 Kismî dublaj	35
1.2.1.4 Eşzamanlı film çevirisi ve yazılı metinden sözlü çeviri	35
1.2.1.5. Diğer türler	37
1.2.2 Göstergelerarası görsel-işitsel çeviri türleri	37
1.2.2.1 Dillerarası altyazı çevirisi	40
1.2.2.2 Dillerarası iki dilli altyazı çevirisi	41
1.2.2.3 Diliçi altyazı çevirisi	42
1.2.2.4 İşitme engelliler için altyazı çevirisi	43
1.2.2.5 Üstyazı çevirisi	45
1.2.2.6 Canlı programların altyazı çevirisi	47
1.2.2.7 Diğer türler	50
1.3 Dublaj çevirisi ve altyazı çevirisi.....	52
1.3.1 Türkiye’de görsel-işitsel çeviri	53
1.3.2 Farklı ülkelerin görsel-işitsel çeviri türü tercihleri.....	57
1.3.3 Dublaj çevirisi ve altyazı çevirisi: Artıları ve eksileri	58
 2. Altyazı çevirisi	 67
2.1. Altyazı çevirisi konusunda yapılan çalışmalar: Kısa bir tarihçe	68
2.1.1. Görsel-işitsel çeviri konusunda yapılan ilk çalışmalar	69
2.1.2. Çeviribilimde görsel-işitsel çeviri için yeni kavramlar	72
2.1.3. Günümüzdeki araştırmaların yoğunluğu.....	73

2.2. Altyazı çevirisine giriş	76
2.2.1 Altyazı çevirisi teknolojisinin tarihçesine kısa bir bakış.....	76
2.2.2. Görsel-işitsel metine altyazı eklemekten önce.....	79
2.2.2.1 Söz konusu dizgeler.....	80
2.2.2.2 Görseller ve göstergeler	80
2.2.2.3 Filmi tanımak.....	82
2.2.2.4. Diyaloglar	82
2.2.2.5 Çevirinin görünürlüğü	84
2.2.2.6 Altyazı çevirisinde konuşma dilinin yansıtılması	85
2.2.2.7. Altyazının olmazsa olmazları	87
2.3. Altyazı çevirisinde teknik ve dilsel konular	89
2.3.1 İyi Altyazı Çevirisi Uygulamaları Kılavuzlarından Örnekler.....	90
2.3.2 Uzamın kullanımına ilişkin öneriler	93
2.3.3 Altyazıların zamanlamasına ilişkin öneriler	95
2.3.4 Altyazılarda imla, noktalama ve dil kullanımı.....	97
2.4. Altyazı çevirisinde çeviri yöntemini belirlemek	101
2.4.1 İşveren ve izleyici hassasiyetleri.....	102
2.4.2. Uzamsal kısıtlar ve çeviride açıklık	104
2.4.3 İzleyici profilleri	105
2.4.4. Ögenin önemi, sıklığı ve bağlamı.....	106
2.5. Altyazı çevirisinde sıklıkla kullanılan çeviri yöntemleri	
ve birkaç örnek	108
2.5.1 Kültür odaklı gönderimlere örnekler.....	108
2.5.2. Karakterlerin konuşmaları.....	110
2.5.3. Edimsel öğeler	113
3. Farklı programların altyazı çevirileri	115
3.1 Dil, kültür ve altyazı çevirisi	118
3.1.1. Görsel ve dil.....	122
3.1.2. Kültür.....	123
3.2. Komedi dizilerinin ve filmlerinin altyazı çevirisi	129
3.2.1. Mizah ve kültür	134
3.2.2. Mizah ve dil	137
3.2.3. Mizah ve gülme efekti	138
3.2.4 Mizah ve görsel	138
3.2.5. Mizah ve sansür	139
3.3. Hukuk dizilerinin ve filmlerinin altyazı çevirisi	143
3.3.1 Kurum ve işleyişler	145
3.3.2. Kısa ifadeler seçmek.....	149
3.3.3. Çeviri ile yerleşmiş örnekler	151

3.3.4. Anlam odaklı çeviri	152
3.3.5 Bağlamı yorumlamak	153
3.3.6 İzleyici profilleri	154
3.3.7. Anlaşılabilirlik	156
3.3.8 İmalı ifadeler	157
3.4. Polisiye dizilerin ve filmlerin altyazı çevirisi	159
3.4.1. Terimce	160
3.4.2. Kurumlar.....	162
3.4.3. Kısaltmalar.....	164
3.4.4. Kesit dil	165
3.5. Tıp dizilerinin altyazı çevirisi	167
3.5.1. Tıp terimcesi.....	167
3.5.2. Akronimlerin kullanımı.....	168
3.5.3. Kısaltmalar.....	169
3.5.4. Söylenenleri anlamak.....	169
3.6. Tarihi filmlerin ve dizilerin altyazı çevirisi	171
3.6.1. Sözü edilen dönemi bilmek	172
3.6.2. Eski dil kullanımı	174
3.6.3 Görseli kullanmayı bilmek.....	178
3.6.4 Doğru kesit dili kullanmak.....	179
 Kaynakça	 183
 Terimler	 207
 Dizin.....	 211

1. Giriş

1990'lı yılların ortalarına kadar, ekran çevirisi, çokluortam çevirisi, film çevirisi ve benzeri isimlerle anılmış olan görsel-işitsel çeviri alanı, çeviribilimcilerin ilgisini pek çekmemekteydi. Sinemanın 100. yılının kutlandığı 1995 yılından sonra, bu durum yavaş yavaş değişmeye başladı ve küreselleşen dünyada görsel-işitsel çeviri alanıyla ilgili yazılan kitaplar ve farklı dillerde yapılan araştırmaların sayısı oldukça arttı.

Bu artışın en önemli nedenlerinden biri, haber almak, eğlendirmek ve eğitmek için kullanılan medyanın, yirmi birinci yüzyılda, artık çok daha gelişmiş olmasıdır. Sürekli yeni televizyon kanalları açılmakta, yayın yapan kanallar birbirleriyle rekabet etmek için dünya çapında adı duyulmuş en güncel, en yeni programları izleyicilere sunmak için yarışmaktadır. Örneğin, dijital platformların yayın akışlarına bakıldığında, Türkiye'de ve yurtdışında yayın yapan Türk televizyon kanallarında izleyicilere sunulan yabancı menşeli programların sayısı göze çarpmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte, çevirmen gereksinimi artmış, başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, görsel-işitsel çeviri önem kazanmıştır.

J. Diaz Cintas ve G. Anderman (2009, 1), görsel-işitsel çeviri gereksiniminin ve dolayısıyla da alanın öneminin artmasının tek bir nedeni olmadığını; aynı anda yaşanan birçok gelişmenin bu durumda etkisi olduğunu ifade ederler. Uluslararası, ülkesel ve bölgesel kanal sayılarının artmasıyla birlikte, kanalların yayın akışlarını doldurmak için gereksinim duyulan program sayısı da artmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde, televizyonlarda açılan yeni kanalların sayısında patlama yaşanırken (Hamilton ve Stevenson 2005), sinema sektörü de yükselişe geçmiştir. Bu gelişmelere koşut olarak, DVD'ler yaygınlaşmış ve internet hayatın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. Yaşanan bu ve buna benzer tüm gelişmeler görsel-işitsel çevirinin önemini arttırmıştır.

Bir ülkede izleyicilere ulaşan çeviri programların sayısını veya tüm kanalların yayın akışında yer alan çeviri programların yüzdesini belirlemek neredeyse imkânsızdır. Günümüzde, izleyiciler, görsel-işitsel ürünlere DVD, televizyon, sinema ve internet gibi farklı ortamlardan da erişebilmektedirler. Ancak, izlenen görsel-işitsel ürünlerin büyük kısmının yabancı kaynaklı olduğu söylenebilir ve bunlar, başka bir kültür için, başka bir dilde üretilmiştir.

Bu durum sadece Türkiye için değil, dünyanın birçok ülkesi için geçerlidir. Örneğin, 1995 yılında yapılan bir araştırma, İspanya'daki programların %95'inin; Yunanistan'daki programların %94'ünün; Danimarka, Fransa, Lüksemburg ve Almanya'daki programların %90'ının; Birleşik Krallık'taki programların %88'inin; İtalya'daki programların %80'inin ve Portekiz'deki programların %70'inin Amerikan menşeli olduğunu ortaya koymuştur (Yvane 1995).

Bununla birlikte, birçok ülkede, yerli dizi ve filmlerin, yani yerel yapımların, yeniden çevrimlerin (formatı satın alınarak farklı bir dilde çekilen programların) sayıları da artmıştır. Ancak, birçok ülke ve bölgede, yerel üretimlerin sayılarının artması, çeviriye duyulan gereksinimi azaltmamıştır. Yayın akışlarını çeşitlendirmek isteyen yayıncılar, portföylerini genişletmektedirler. Daha önceleri çevrilmeyen yabancı polisiye, macera, komedi ve benzeri diziler, yemek programları, çizgi filmler, moda programları, ödül törenleri çevrilmektedir. Bu programlar dünyada birçok ülkede, üretildikleri ülkelerden çok kısa bir süre sonra yayına girmektedir.

Bunlara ek olarak, görsel-işitsel çeviri şemsiyesi altında anılabilecek alan da çok genişlemiştir. Teknolojik gelişmeler, yeni çalışma koşulları, şekilleri ve gerçekleriyle, yeni görsel-işitsel çeviri türleri ortaya çıkmış ve belirli türler geçmişe oranla yaygınlaşmıştır.

Görsel-işitsel çeviri yapacak olan çevirmenin kullanabileceği teknolojilerde de gelişmeler yaşanmıştır. Gerek altyazı, gerek dublaj çevirisi yapmak için kullanılabilecek teknolojiler geliştirilmiş, bilgisayar programlarının sayısında artış yaşanmıştır. Bütün bu hızlı gelişmeler sonucunda, sözü edilen alandaki ürünlere erişimin kolaylaşmasıyla da, çeviri yapanların sayısı artmış ve daha fazla profesyonel ve sosyal çevirmen bu alanla ilgilenmiş ve ürün vermiştir.

Bu gelişmeler, çeviribilim alanına da yansımıştır. Günümüzde görsel-işitsel çeviri alanında sürekli yeni makâle ve kitaplar yayımlanmaktadır. Dünyanın farklı yerlerindeki gerçekleri, olguları ve gelişmeleri betimleyen bu çalışmalar, görsel-işitsel çevirinin, çeviribilimin ne kadar önemli bir alt alanı olduğunu da

ortaya koymaktadır. Dünyanın birçok ülkesindeki çeviribilim bölümlerinde, geleceğin çevirmenlerine görsel-işitsel çeviri dersleri verilmekte, hatta bu alana özgülenmiş lisans, yüksek lisans programları bulunmaktadır.

Günümüzde, Türkiye'deki üniversitelerin çeviribilim bölümlerinde de görsel-işitsel çeviri dersleri verilmektedir. Görsel-işitsel çeviri dersleri kimi bölümlerde dublaj ve altyazı, altyazı çevirisi ve dublaj, görsel basın ve film çevirisi dersleri olarak veya daha kapsamlı derslere (çevirmenler için teknoloji, medya ve çeviri gibi) dâhil edilerek verilmektedir.

Bu çalışma kapsamında görsel-işitsel çeviri olarak adlandırılan çeviri türü aslında çeviribilim tarihi boyunca birçok farklı isimle anılmıştır. Bir dönem, ekran çevirisi kavramı benimsenmiş; televizyon, sinema ve bilgisayar ekranı gibi çok değişik türleri de içine alabilecek şekilde alan adlandırılmaya çalışılmıştır.

Y. Gambier (2003, 171), görsel-işitsel çeviriye özgülenmiş bir derlemede, bu alandan ekran çevirisi olarak söz etmeyi yeğlemiş, ancak bu alanın birçok farklı isimle anıldığına da değinmiştir. Alanın, çeviribilim tarihi içinde farklı şekillerde anılmasına açıklama getiren çeviribilimci, ilk başlarda M. Snell Hornby gibi çeviribilimciler tarafından bu türün film çevirisi olarak isimlendirildiğini söyler. O dönemde en yoğun olarak çevrilen görsel-işitsel ürün film olduğundan, alanın da bu isimle anılması doğaldır.

Yukarıda sözü edilen ilk dönemi takiben, televizyon ve videonun yaygınlaştığı dönemde, bu tür çevirinin dilsel aktarım boyutu ön plana çıkmıştır. Bu nedenle de, dil eksenine vurgu yapılarak, dilsel içeriğin, görsel ve işitsel unsurlarla desteklendiği olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bakış açısının gelişmesiyle, görsel-işitsel çeviri kavramı türetilmiştir. Fransızcadan gelen bu alıntıyla, film, radyo, televizyon ve video için üretilen tüm ürünlerin çevirisi ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu adlandırma ile söz konusu çeviri türünün çoklugu göstergesel nitelik taşıdığı vurgulanmıştır.

Bazı çeviribilimciler ise çokluortam çevirisi kavramını tercih etmişlerdir. Bu adlandırmanın akıl karışıklığı yaratabileceğini düşünen bazı araştırmacılar, bu tanımın, tiyatro eserleri, karikatür ve çizgi roman çevirisini, internet sayfaları ile çevrimiçi ve çevrimdışı bilgisayar oyunları gibi ürünlerin çevirilerini de kapsayabileceğini ifade ederler (Gambier 2003, 171).

Günümüzde, özellikle İngilizce kaynaklarda, bu alan görsel-işitsel çeviri olarak adlandırılmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar ise çeviribilime âdeta

yeni bir soluk getirmiştir. Çağımızda büyük ilgi gören görsel-işitsel çeviri, diğer çeviribilim alt alanlarına kıyasla yeni bir alandır. 1932'den itibaren üzerinde çalışmalar yürütülen bu alan, ancak 1990'lardan sonra çeviribilimin bir alt alanı olarak kabul edilmiştir (Orero 2009).

B. S. Pardo (2013) görsel-işitsel çeviri çalışmaları tarihini anlatırken, ilk çalışmalarda, bu alanı incelemek için kullanılabilecek çeviri norm ve terimlerinin (metin, eşdeğerlik kavramı vb.) yeniden düşünülmesi gerektiğini dile getiren makâleler yazıldığını söyler. İlk çalışmalarda, betimleyici çeviri araştırmaları kapsamında, görsel-işitsel çeviri sürecini betimleyecek ve açıklayacak kuramsal kavramlar bulmakta zorlanılmıştır. Betimleyici çeviri araştırmalarında kullanılan norm ve terimlerle alan açıklanmaya çalışılmış, ancak görsel-işitsel çevirinin kendine özgü özellikleri bunu zorlaştırmıştır. Günümüzde ise, çeviribilimin bu alt alanında araştırma yapmak için gerekli kuramlar üretilmiş, kavramlar türetilmiştir.

Çalışma kapsamında betimlenen tüm çeviri türleri, görsel-işitsel metinlerin çevirisiyle ilgilidir. İlk bölümde, görsel-işitsel çeviri türleri kısaca açıklanmış; eserin geri kalanında ise altyazı çevirisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde altyazı çevirisi yapacak çevirmenler için alan kısaca anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise altyazı çevirisindeki özel konular ve zorluklar betimlenmiştir.

B. Aksoy'un (2002, 11) "[...] çeviri çalışmaları kuram ve uygulamanın bir birleşimidir [...] ikisinin eşit ağırlıklı olarak bir araya gelmesi çeviriyi oluşturur," sözleriyle ifade ettiği fikre katılmamak mümkün değildir. Bu nedenle, hem çeviribilim öğrencilerine, hem de altyazı çevirisine gönül vermiş meslektaşlara hitap edeceği umulan bu eserde, kurama da uygulamaya da yer verilmiştir. Alan hakkında okuma veya araştırma yapmak isteyenler için, kaynak göstermeye ve mümkün olduğunca çok örnek vermeye de özen gösterilmiştir.

Görsel-işitsel çeviri başlığı altında betimlenebilecek ve örneklenebilecek çeviri türlerinin çokluğu nedeniyle, her bir çeviri türünü ayrıntısıyla açıklayan tek bir çalışma, ansiklopedi niteliğinde olacaktır. Bu nedenle de, alana katkıda bulunmayı umarak, çevirmen olarak en fazla deneyim sahibi olduğum, araştırmacı olarak da üzerinde en yoğun şekilde çalıştığım tür olan altyazı çevirisi üzerine yoğunlaşarak, eserin içeriği şekillendirilmiştir.

Derslerde, profesyonel ortamlarda ve akademik toplantılarda çeviribilimciler ve öğrencilerle tartışılan bir başka konu da bu alanın terimce-sidir. Dilimize yerleşen "altyazı çevirmeni" terimi aslında çevirisini altyazıyla

sunan çevirmenin yaptığı işi pek de açıklamayan bir terimdir. Ancak, kullanıldığında, bu terim, çeviribilimciler ve bu alanda çalışan çevirmenler için aynı, doğru edimi ifade ettiği sürece bunun üzerinde tartışmaya gerek yoktur. Kitapta, sınıf içinde anlatım rahatlığı için kullanılan, ancak bu alanda emek veren kesimlerin tümü tarafından benimsenmemiş “altyazılama” gibi, terimlerin kullanımından da kaçınılmıştır. Bu dilsel kararlar bazı yerlerde anlatımı gereksiz yere uzatsa da, eserin amacı yeni bir terimce ortaya koymak değil, alanla ilgili bilgi ve deneyim paylaşmaktır.

Diğer yandan, Y. Gambier’nin (2006) de vurguladığı gibi, biz çevirmenlerin, görsel-işitsel çevirinin etkileri kadar sonuçlarını da daha iyi anlayabilmemiz gerekir. Bu nedenle, çalışmada salt dilsel ve teknik kapsam dışına çıkılarak sosyokültürel boyuta da gönderme yapılmasına özen gösterilmiştir.

Görsel işitsel-çeviri alanı hızla değişmektedir ve altyazı çevirisi yapmak için kullanılan teknolojiler ve programlar günden güne gelişmektedir. Eğitimciler, sahada daha yoğun iş yapan çevirmenlerin gelişim ve değişim hızına ayak uydurmakta ve yenilikleri sınıf ortamına taşımakta zorluk çekebilmektedirler. Çeviribilimcilerin deyişiyle, “eski metotlar yeni tekniklerle” kimi zaman çalışmakta, tam anlamıyla, hızlı bir uyum sağlanamamaktadır (Diaz Cintas ve Anderman 2009, 8). Altyazı çevirisi için iyi uygulama kılavuzları ortaya konmasına ve zaman zaman piyasanın talebinin de bu doğrultuda olmasına rağmen, böylesi bir kılavuz ancak öneri niteliğinde olabilir; çünkü, altyazı çevirisi gelenekleri ülkeden ülkeye, aynı ülke içindeki farklı platformlarda ve görsel-işitsel ortamlarda bile farklılık göstermektedir. Aynı şekilde, altyazı çevirisi yapmak için kullanılan programlar konusunda bugün verilecek bilgi, çok kısa bir süre sonra geçersiz, yetersiz ve eksik olabilecektir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı eserde, günümüzde var olan teknolojilerin ve programların sunduğu olanaklara değinmek dışında, belli programların kullanımına odaklanılmamış veya programlar ayrıntılarıyla açıklanmamıştır. Zaten, bu programlar, kullanım kılavuzları veya tanıtım videoları sayesinde, özellikle çevirmenler tarafından çok kısa sürede çözülebilir.

Bu alanda çalışacak genç çeviribilimcilerin kaynaklara erişimini ve araştırma süreçlerini kolaylaştırmak için, sözü edilen konudaki kaynaklara mümkün olduğunca atıfta bulunulmuştur. Özellikle son bölümde, kendini geliştirmek isteyecek genç çevirmenlerin, üzerinde çalışabilecekleri örnekler, film ve diziler listelenmiştir. Bu listelemenin başlıca iki amacı vardır:

- Yapılan çevirileri örnekleyerek konuya açıklık getirmek ve altyazı çevirisinin ne kadar çok yapıldığını ortaya koymak,
- Genç çevirmenlerin başka çevirmenlerin ürünlerini görüp kaynak ve erek arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapabilmeleri için bir veri tabanı oluşturmak.

Son olarak, Türkiye’de bunca yetenekli altyazı çevirisi yapan profesyonel ve konuya yoğunlaşmış araştırmacının olduğu bir zamanda, alan hakkında Türkçe akademik kaynakların ve el kitabı niteliğindeki çalışmaların sayısı görece azdır. Görsel-işitsel çevirinin Türkiye’de bilimsel bir araştırma alanı olarak gelişimine katkıda bulunmak amacıyla kaleme alınan bu çalışmanın, aynı alanda, özellikle de altyazı çevirmenlerinin katkılarıyla oluşacak eserlerce izlenmesi dileğiyle...